



MERI BOYS TADQIQOTLARI

Sattarov Faxriddin

Termiz davlat universiteti Tarix fakulteti 1- kurs magistri

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6585316>

MAQOLA TARIXI

Qabul qilindi: 10-may 2022

Ma'qullandi: 14- may 2022

Chop etildi: 26- may 2022

KALIT SO'ZLAR

Zardushtiylik, KirII ,Yasna, Mery Boys, yazd, manixiylik, Zurvanizm, olov ibodati, Mitra , Ahuramazda, Turfan maktublari, Gata marosimlari.

ANNOTATSIYA

Markaziy Osiyo va Sharqiy Eron xalqlari tarixini o'rganish o'zbekiston olimlari tomonidan doimo dolzarb ish sifatida qaralgan. Bu hududlarda dala tadqiqotlarini olib borgan, Hindistonda tug'ilib dunyo ilm faniga buyuk hissa qo'shgan qadimgi markaziy va g'arbiy sharq aholisi o'rtasida saqlangan va mavjud bo'lgan diniy tassavurlar, urf-odatlar va shaharlar va qishloqlar urf odatini o'rgangan Mery Elizabetta Boys hayoti va tadqiqotlari haqida va u yaratgan Zardushtiylik tarixi I,II,III,IV asarlari haqida ma'lumot berishga harakat qilamiz.

Nora Elizabet Meri (Darjiling, Hindiston, 1920-yil 2-avgust; London, 2006-yil 4-aprel), zardushtiylik va uning tegishli tillari olimi, London universiteti Sharq va Afrika tadqiqotlari maktabining (SOAS) Eronshunoslik professori. Meri Boys Hindistonda tug'ilgan, u erda otasi Uilyam X. Boys Kalkutta Oliy sudi sudyasi bo'lgan. Uning onasi Nora Puritan inqilobining taniqli tarixchisi Samuel Rouson Gardinerning nabirasi edi. U hali yoshligida oilasi Angliyaga qaytib keldi va u Uimblon o'rta maktabiga, keyin esa Cheltenham xonimlar kollejiga yuborildi, keyin Kembrijdagi Nyunxem kollejiga borib, o'z darajasining I qismi uchun ingliz tilini va II qism uchun arxeologiya va antropologiyani o'qidi va 1943 yilda tugatdi. Unga og'zaki adabiyot bo'yicha jahonning nufuzli vakili

Hektor Munro Chadvik (1870-1947) saboq bergan Chadvikning rafiqasi va stipendiya bo'yicha hamkori Nora Kershov Chadvik (1891-1972) va urush paytida vaqtincha Kembrijga ko'chirilgan SOASda professor Vladimir Minorskiy (1877-1966) qo'l ostida fors tilini o'rganish uchun ro'yxatdan o'tgan va Boys uning yo'l-yo'rig'iga ergashgan. Bir yil ichida u London universiteti Qirollik Xolluey kollejida anglo-sakson adabiyoti va arxeologiyasi bo'yicha yordamchi o'qituvchi lavozimiga tayinlandi (1944-46). SOAS Londonga qaytib kelgach, u uni qadimgi fors va boshqa qadimgi Eron tillarini o'rganishga undagan va ilhomlantirgan Valter Bruno Xenning (1908-1967) qo'l ostida o'qish uchun bordi. 1946 yilda Boys Kembrijga qaytib keldi va Xenning va Garold V. Beyli (1899-1996)



ning birgalikdagi rahbarligi ostida "Parfiya madhiyasi sikllari" mavzusida doktorlik dissertatsiyasini yozishga kirishdi. Uning tadqiqoti Xenning Berlindagi Prussiya Fanlar Akademiyasidan (Preussische Akademie der Wissenschaften) olib kelgan Turfon parchalari fotosuratlariga asoslandi. Hujjatlar manixiylik va o'rta eroniy tillarga yangicha nur sochishida Xenningning ta'siri juda katta edi, chunki u ham bu parchalarni o'rgangan. Bir yil o'tgach, 1947 yilda u SOASda eronshunoslik bo'yicha ma'ruza o'qishiga tayinlandi. U 1952-yilda dissertatsiyani tugatdi va ikki yildan so'ng Parfiyada "Manixey madhiyasi sikllari" nomi bilan nashr etildi. Shuningdek, u sosoniylarning muhim trakti – "Tensor maktubi"ni o'rganish uchun seminarga (1949—50) qo'shildi. Seminarni Xenning va o'sha paytda BBCda ishlagan mashhur eron olimi Mojtaba Minovi (1903-1976) boshqargan. Seminar sababli "Tensor maktubi" matnning izohli inglizcha tarjimai keyinroq nashr etilgan (Rim, 1968). Doktorlik dissertatsiyasini tamomlagandan so'ng, U manixiy yozuvidagi Eron qo'lyozmalarini kataloglash uchun Gamburg va Berlinga bir necha bor tashrif buyurdi. Ular Deutsche Akademie der Wissenschaften instituti für Orientforschung Institut für Orientforschung tomonidan Germaniyaning Turfan to'plamida manixiy yozuvidagi Eron qo'lyozmalari katalogi sifatida nashr etilgan. Bu olimlar avlodlari uchun standart ish bo'lib qoldi. Bu borada uning boshqa hissalarini ham ta'kidlash kerak: "Eron Manixey MSSning hozirgi holati haqida ba'zi mulohazalar. Turfondan, parfiya tilidagi manixiy madhiya-sikllariga qo'shimchalar va tuzatishlar bilan", Mitteilungen des Instituts für Orientforschung IV, chop

etilgan. Manixiy mavzulariga oid boshqa maqolalar: "Sadwes va Pesus", "Ba'zi Parfiya abesedarian madhiyalari", va "Manixey panteonidagi Mitra haqida", "Chigirtka oyog'i: S. X. „Taqizoda sharafiga tadqiqotlar". Ikkita muhim asari - uning "Manixey o'rta fors va parfiya tilida o'qiydigan kitobi"(1975) va Manixiy o'rta fors va parfiya tilining so'z ro'yxati, (1977). Ushbu so'z ro'yxatida u Xenning tomonidan to'plangan va uning bevasi Mariya Xenning tomonidan saxiylik bilan uzatilgan materialdan foydalangan. Shuning uchun uning faoliyatining birinchi bosqichi asosan manixiy va parfiya matnshunosligiga qaratilgan edi, biroq u, masalan, "Hofizning roman talqini", "Kayanian qahramonlik tsiklining uzatilishi bo'yicha ba'zi mulohazalar", va "Parfiya go'zali va eronlik oshiq an'analari". Shuningdek, u zardushtiylik diniga e'tiborini qarata boshladi va "Zurvanizm haqida ba'zi mulohazalar" maqolasini e'lon qildi. Faoliyatining ushbu bosqichida u ilmiy tashkilotlarda ham faol bo'lgan. U Korpus Inscriptionum Iranicarum tashkilotiga kotib va g'aznachi sifatida (1955-70) rais sifatida Xenning bilan birga ishlagan (1962—76). Uning hayotidagi burilish nuqtasi 1963-64 yillarda Yazd atrofidagi zardushtiylar qishloqlarida, xususan, Sharifobodda 12 oylik o'qish ta' tilida bo'ldi. Bu voqea 1963- yilda Kaliforniyadagi Berkliga ko'chib kelgan Xenning o'rniga SOASda Eronshunoslik professori lavozimiga tayinlanganidan ko'p o'tmay sodir bo'ldi. Uning dala ishlari uchun u 1972-yilda Qirollik Osiyo jamiyatining Burton oltin medali va 1985 yilda Osiyo ishlari bo'yicha Qirollik jamiyatining „Ser Persi Sayks" memorial medali bilan taqdirlangan. Bu vaqtga kelib Mery Boys



allaqachon Amerika Sharq jamiyatining faxriy a'zosi (1976) va Daniya Qirollik fanlar va adabiyotlar akademiyasining xorijiy a'zosi (1978) edi. Erta nafaqaga chiqqandan so'ng u professor va SOASda professor ilmiy xodimi (1982-2006) bo'ldi. Osiyo dinlarini o'rganish bo'yicha professor Meri Boys mukofoti uning xotirasiga Qirollik Osiyo jamiyati tomonidan ta'sis etilgan. Boysning dala ishi uning o'qishini ikki jihatdan o'zgartirdi. Birinchidan, u qadimgi matnlarni lingvistik nuqtai nazardan o'rgangan va u qat'iy diniy tarbiyaga ega bo'lmasa-da, dindor zardushtiylar bilan yashash uning hayotining diniy tomoniga qiziqish uyg'otgan. Ikkinchidan, bu uning dinni o'rganish va tarixiga bo'lgan butun nuqtai nazarini o'zgartirdi. Ming yillar davomida pravoslav e'tiqodlari va urf-odatlari saqlanib qolishi uchun dinni, g'arb akademiklarini yoki tashqi ta'sirlardan ajralgan olis joyda yashovchi dindor ruhoniylarni kim chuqurroq tushunishi mumkin, deb so'radi Boys va shuningdek, an'analarning og'zaki tarzda saqlanib qolishini tushunish juda muhim deb hisoblardi.

U zardushtiylik e'tiqodi va amaliyotining davomiyligi haqidagi nazariyasini payg'ambar davridan to hozirgi zamongacha ishlab chiqdi. Bu uni zamonaviy amaliyotlar noaniq qadimiy matnlarga, jumladan Gatalarga ham oydinlik kiritishi mumkin degan xulosaga keldi. U buni Britaniyadagi Ochiq Universitet dasturi uchun chop etilgan, "Zardushtiylik izlanishlarining davomiyligi" nomli, "Man's Religious Quest: a Reader" nomli maqolasida jamlagan. "Zardushtiylikni g'arbiy tadqiq etishning zaif tomoni bor bo'lib, u asosan matnlarga

e'tibor qaratgan. Dinni sof akademik o'rganishda muhim bo'lib ko'ringan narsani sub'yektiv tanlash mumkin bo'lsa, tirik e'tiqod bilan to'qnash kelish kishini o'z tarafdorlarining uning asosiy jihatlari to'g'risidagi tushunchasini qabul qilishga majbur qiladi, bundan tashqari marosimlar bu dinning asosiy mazmunida mujassam bo'lishi mumkin. Dindor ruhoniylar bilan tahsil olib, u ruhoniylikka protestantlik ilmida hukmron bo'lganidan boshqacha nuqtai nazarga ega bo'ldi. Misol uchun J.H Moultondan u shunday deb so'radi: "Qandaysiz? Zaratushtrani tasniflashimiz kerak [?] ...U Payg'ambar va Ustozmi yoki ruhoniymi? Gatalarning dini amaliy va axloqiymi yoki muqaddasmi?" Moulton shunday xulosaga keldi: "Zardushtaning ustoz va payg'ambar ekanligi Gataning har bir sahifasida katta hajmda yozilgan. Zardushtda vahiy bor ... Bunday odamning xushxabarining chindan ham ajralmas qismi sifatida boshqa vazifalar uchun joy yo'q va marosimlar yoki afsunlar haqida biz kutganimizdek kam eshitamiz." xuddi o'zi kabi Eronda duch kelgan ruhoniylardan ilhomlangan Boys bunday qutblanishni rad etdi va Zardushtni ham ustoz, ham payg'ambar sifatida ko'rди. Bu qarash uni o'zining ko'rish tajribasini ham, hind-eron ruhoniysi sifatidagi ta'limini ham ta'kidlashga va Gatani qisman, hech bo'limganda, marosim bo'yicha meditatsiya sifatida tushunishga olib keldi.

Erondan qaytgach, u o'zi guvohi bo'lgan voqealarning ahamiyati haqida uzoq mulohaza yuritdi va bir vaqtning o'zida parfiya va manixiy tadqiqotlari hamda Eron bo'yicha maqolalar yozdi, jumladan, "Kermanning olovli ibodatxonalari", va „Acta Orientalia 30“ ni yozdi. Biroq u zardushtiylik dini va uning marosimlariga



tobora ko'proq e'tibor qarata boshladi, "Zardushtiylikning muqaddas olovlari haqida", "Zardushtiylikdagi Mitra tarafidan", Xenning „Memorial Volume“ kitobidagi "Xaoma, qurbonlik ruhoniysi" kabi maqolalarini nashr etdi.

Erondan olgan bilimlarini to'ldirish uchun u zardushtiylik liturgiyasi bo'yicha entsiklopedik bilimga ega bo'lgan Parsi oliy ruhoniysi (va Zardushtiylik marosimlari bo'yicha vaqtinchalik ma'ruzachi, SOAS, 1973) Firoz Kotval bilan samarali hamkorlik qila boshladi. Boysning zardushtiylik e'tiqodi va amaliyoti uzluksizligi haqidagi buyuk nazariyasining birinchi muhim ko'rsatkichi uning to'rt jildlik "Zardushtiylik tarixi" nomli to'rt jildlik to'plamining I jildida paydo bo'ldi. Zardushtiylik tarixi I da Zardushtiylik tarixida Boys zardushtiylikgacha bo'lgan dinni jiddiy muhokama qilish bilan boshladi. Haoma marosimi va gatalar haqidagi bahsdan so'ng u shunday xulosaga keldi: "Shunday qilib, Gatalardan Zardusht izdoshlarining urf-odatlar va ularga rioya qilishlariga zid keladigan ishonchli dalillar yo'q, bu uning qonni saqlab qolganligidan dalolat beradi. qurbonlik va xaoma kulti, qadimgi ahuriya dinining boshqa marosimlari bilan birgabo'lgan". Keyinchalik u shunday deb yozgan edi: "Tabiiy ko'rinadiki, Zardusht ruhoniysi sifatida o'zining yangi ta'limotlarini marosimlarda ifodalashi kerak edi, toki e'tiqod sig'inish orqali o'zini e'lon qilishi va u orqali mustahkamlanishi uchun va shuning uchun payg'ambarning o'ziga keyinchalik gahambarlar deb atalgan bayramlarning asos solinganligi haqidagi an'anaga shubha qilish uchun hech qanday sabab yo'q" va bunga Zardushtning ilk izdoshlariga asos solgan. Keyinchalik 9-

bobda (229-bet.) u getig va menog ikki davlat va Bundahisn (Yaratish), Gumēzišn (aralashma, ya'ni, yaxshilik va yomonlik) va Wizārišn (Ajratish)ning uchta davri haqidagi pahlaviy tushunchalari haqida gapiradi va ularning ildizlari Gatik ta'limotiga ega. Zardushtiylik tarixi I nashr etilgandan keyin Boysning faoliyati asosan diniy masalalarga, xususan, "Eron zorastrizmi bilan Mitra" nomli Mitraik tadqiqotlari: 1977-yilda uning 1963-64 yillardagi dala ishlariga asoslangan va "Zardushtiylikning fors qal'asi" nomli eng yaxshi asarlaridan biri nashr etildi va Oksford universitetida o'n yillik „Ratanbai Katrak“ ma'ruzalari sifatida taqdim etilgan (1975), u ishonchli tarzda yozilgan va uning keyingi o'qishlari yo'nalishini belgilab beradigan tashvishlarni aks ettiradi. Uning oldingi manixiy matnshunosligidan farqli o'laroq, har bir bob din haqida, shu jumladan kirish bo'limida qishloqlar va mahalliy Eron tarixidagi kontekstni belgilaydi, masalan, bayram tantanalari bilan bog'liq asosiy ovqatlanish tavsifi (15-bet) va asosiy ta'limotlarning keyingi ko'rgazmasi. Qishloq aholisining hayoti rahm-shafqat va tushunish bilan tasvirlangan va taqvo hayotning barcha jabhalariga, ayniqsa, poklik qonunlari va ayniqsa, hayz ko'rish haqidagi hisobotni ko'rsatish uchun e'tiqod va an'anaviy amaliyot asosida izchil talqin qilingan. Nomoz va to'qqiz kechaning tahorati, uning bir qismini Boys shaxsan kuzatgan u ajoyib ta'sirchanlik va idrokni aks ettiruvchi noyob, muhim hikoyani yaratadi. Ushbu asarning qisqacha versiyasi u Indiana universitetida Paton tashrif buyuruvchi professori bo'lganida paydo bo'ldi va yana bir ommaviy ma'ruza, Zardushtiylik: inson diniy tarixida etishmayotgan bo'limlarni



qayta ochish, Bloomington, 1977, "Ichki Osiyoni o'rganish uchun o'quv qo'llanmalari" seriyasida ko'rsatib berdi. Boys har doim boshqalarni zardushtiylikni o'rganishga undashga intilgan. U o'z shogirdlariga saxovatli edi va uning darsliklari, xuddi Henning singari, soatlab davom etishi mumkin edi. U yordam so'rab kelganlarning barchasini qo'llab-quvvatladi, rag'batlantirdi va kerak bo'lganda tanqid qildi. Bu ishtiyoq uning yozishida, talabalar uchun mo'ljallangan ikkita kitobida ham namoyon bo'ldi: birinchidan, uning zardushtiylik dinini chuqur o'rganishi (Zardushtiylik: ularning diniy e'tiqodlari va amaliyotlari (London, 1979), zardushtiylik davridan tortib to zardushtiylik davrigacha bo'lgan rivoyatlarni to'qilgan. Hindistonda ham, Eronda ham mavjud bo'lib, bu uning zardushtiylik an'analari davomiyligiga ishonchini ta'kidlaydi. Ushbu darslikni to'ldiruvchi xrestomatiya yana ham qadimiy, ham zamonaviy bo'lib, talabalar manbalarni o'zlari o'qishlari mumkin edi. Ahamoniylar podshohlarining dini (qarang Ahamoniylar dini) va zardushtiy bo'lgan birinchi podshohni aniqlash borasida ko'p munozaralar bo'lgan. Boys ularning barchasi zardushtiylik, jumladan, asoschisi Buyuk Kir ham zardushtiylik ekanligiga shubha qilmagan. Shunday qilib, Zardushtiylik tarixi II da (Under the Ahamenians, HO I.1.2.2A, Leiden, 1982; shuningdek, uning "The Religion of Cyrus the Great", London 1985 Ahamenidlar tarixi ustaxonasi materiallari, tahrirlar, A. Kuhrt va X. Sancisi-Verdenburg, Ahamoniylar tarixi III, Leyden, 1988, 15-31-betlar), U Kir haqida birinchi eslatmada (43-bet) ta'kidlaydiki, u hech qanday izoh bermasdan "o'zini zardushtiylik g'olibi

sifatida ilgari surgan". Turli Ahamoniylar monarxlari dinini qayta qurishda u ko'pincha tirik foydalanishdan olingan dalillardan foydalanadi (masalan, 70-bet, Kambis otasining ruhiga qurbonliklar keltirishi va Artakserks II tomonidan kuzatilgan taqvimdagi 248-bet, miloddan avvalgi 404-358). Ushbu jildda Midiya va forslarning zardushtiylikdan oldingi dinini muhokama qilgandan so'ng, u Ahamoniylar monarxlarining har biriga nafaqat klassik manbalarni, balki har bir monarxga tegishli arxeologik materiallar haqida keng bilimlarni ko'rsatadigan bobni bag'ishlaydi. O'sha imperatorlik davrida zardushtiylik tarixini qurishga alohida e'tibor qaratildi. Bu dinning ushbu davrda yozilgan eng muhim tadqiqotidir. Voris Zardushtiylik tarixi III jildi Suza va Elimais haqidagi 3-bob va Sharqiy Eron haqida 7-bob muallifi Frants Grenet bilan hamkorlikda yozilgan. Miloddan avvalgi 250-50 yillar, Rojer Bekning zardushtiylik epigrafasiga qo'shgan hissasi, shubhasiz, bu ikki davrda zardushtiylik bo'yicha olib borilgan eng katta tadqiqotdir. Grenet bilan hamkorlik ikki bobdan ko'proq qismini yozgan bo'lgan. Har biri bir-birining qo'lyozmasini o'qib chiqdi, sharh berdi va ko'pincha turli xil xulosalarga keldi. Misol uchun, Boys Baqtra fuqarolari (qarang: BAKTRIYA) qariyalarini itlar yeyish uchun shahar devori tashqarisiga tashlab yuborishlari haqidagi Onisikrit hikoyasining ishonchliligini rad etdi, chunki u "zardushtiylikning har qanday jamoasida shunday bo'lishi kerak edi, deb aqlga sig'masdi chunki bu o'lim Ahrimanning ishi, o'limni tezlashtirib, qalbni gunoh bilan yuklamaslik kerak degan ta'limotga zid keladi. Biroq, izohda Grenet hikoyani parallel hisoblarga asoslanib qabul qiladi.



Bu jildning diqqatga sazovor tomoni shundaki, zardushtiylik nafaqat Eronning Gandhara kabi chegara hududlarida, balki sobiq Ahamoniylar imperiyasining Eronga tegishli bo'lmagan o'lkalarida, jumladan Galatiya, Kappadokiya va Pontus, Suriya va Misrda ham o'rganiladi. Bu erda Boys Erondagi hayot amaliyoti va Galatiyada yashovchi zardushtiylar orasida topilgan zardushtiylik o'rtasidagi uzluksizlikni ko'radi (260-bet) va zamonaviy amaliyot Kapadokiya da topilgan Ahamoniylar davri qurbongohini yoritishi mumkinligiga ishonadi (265-bet va 269f., u erda u Strabonning kapadokiyalik zardushtiylik amaliyoti va zamonaviy Erondagi zardushtiylik amaliyoti o'rtasidagi muvofiqlikni ko'radi). U zardushtiylikning yahudiylarga ta'sirini muhokama qilishni davom ettirganda u pahlaviy kitoblaridagi esxatologik ta'limotni nafaqat tuzilishi, balki teologik murakkabligi bilan ham payg'ambarga borib taqalishi mumkinligini taxmin qiladi. Boys payg'ambarning 6-asrdagi ilgari keng tarqalgan tanishuvidan ko'ra ertaroq sana uchun bosh targ'ibotchilardan biri sifatida tanilgan. Buni to'liq aks ettiruvchi nashr uning zardushtiyligining 2-bobi: uning qadimiyligi va doimiy shijoati, Kosta Mesa, CA, 1992 (keyingi o'rinlarda ZACV). Ushbu jildni batafsilroq ko'rib chiqishga arziydi, chunki bu uning 1985-yilda Nyu-Yorkdagi Eron tadqiqotlari markazida o'qigan Kolumbiyadagi Eronshunoslik bo'yicha beshta ma'ruzasi asosida nashr etgan so'nggi monografiyasidir. Dastlabki boblarda u Zardushtiylik tarixi I va II dan o'z xulosalarini umumlishtirdi va ba'zan o'sha oldingi asarlarni takomillashtirish va o'z ishiga qandaydir xulosa chiqarish uchun oqibatlarni keltirib chiqardi. 1-bobda u

Zardushtni turli joylar bilan bog'lovchi turli rivoyatlarni rad etdi (qarang ZOROAST II), 2-bobda esa Eski Avesta adabiyotida nazarda tutilgan ijtimoiy sharoitlarni ko'rib chiqib, shunday xulosaga keldi: "Shunday qilib, mumkin bo'lgan xronologik chegaralar milloddan avvalgi 1500-c. 1200; va pastki chegaradagi sana, ya'ni 1200 ga yaqin, taxmin qilish uchun eng oqilona sana ko'rinadi" (Zardushtiylik tarixi, 45-bet va u Zardushtiylarga so'zboshisida tasdiqlagan fikr, 2001) va payg'ambarning vatanini aniqlash kabi ichki Osiyo dashtlari deb belgilaydi (qarang. AVESTAN GEOGRAFIYASI). Boysning Zardushtning sanasi haqidagi qarashlari, ya'ni zardushtiylikning boshqa ko'pgina olimlari aytganidan oldinroq bo'lgan, umumiy qabul qilinmagan va mavzu bo'yicha bahslar bugungi kungacha davom etmoqda. 3-bobda Boys zardushtiylikgacha bo'lgan kosmologiya va kosmogoniyani qayta tikladi va asosan Pahlaviy Bundaxisni Vedik tafakkuri bilan parallel ravishda qo'llagan, chunki u Zardushtiylik tarixi I da ta'kidlaganidek, u Zardusht ilohiy qarashlaridan ilhomlangan axloqiy mutafakkir bo'lganligi sababli, u o'ziga xos kosmologik g'oyalarni emas, balki mavjud farazlarni qabul qilganiga ishongan. Demak, u ikkala kitobda ham nafaqat zardushtiylik, balki zardushtiylikdan oldingi tafakkur bilan ham katta davomiylikni ko'radi. 4-bobda u uchta so'nggi tarjimon (Humbach, Insler va Kellens) bilan Gataga faqat matn nuqtai nazaridan yondashgani va Zardusht izdoshlarining e'tiqodlarini hisobga olmaganini uchun e'tiroz bildiradi (64-bet). Zardushtiylik tarixida Boys Zardushtning ruhoniyligini tayyorgarligiga urg'u beradi va Gatalar u bajarayotgan Yasna haqida meditatsiya bo'lgan va uning fikricha,



Zardusht hayvonlarni qurbon qilishda ishtirok etgan. U Yasnāni payg'ambarning nasriy liturgik ijodi sifatida ishtiyoq bilan qabul qildi. Shuningdek, u har kungi besh vaqt namoz, sudra va kusti (ZACV, 84-85-betlar) va gahambarlarni, jumladan, Navro'zni (Zardushtiylik tarixi, 104-05-betlar; NOVRUZ ga qarang) kiritgan Zardusht ekanligini ta'kidlagan. Ushbu radikal ilmiy nazariyalar bahslashdan ko'ra oddiy haqiqat sifatida ifodalanadi. U payg'ambar ta'limotining buyuk davomiyligi haqidagi o'z nuqtai nazarini din asosan eronliklar bilan chegaralanganligi sababli boshqa irqning e'tiqodlariga katta o'zgartirishlar kiritishi shart emasligini ta'kidlab o'qlaydi.

Boys zardushtiylikdan oldingi urf-odatlar, ayniqsa Yazatalar bilan uzviylikni tushuntiradi, chunki payg'ambar tushunchalarni faqat mustaqil xudolar sifatida emas, balki Ahura Mazdaning chaqiruvi yoki agenti sifatida o'zgartirgan (111-bet). Vendidodning soflik qonunlari, deydi u, Zardushtning dunyo haqidagi dualistik tasavvuriga asoslanadi (118-bet). Uning fikricha, pahlaviycha "Ardā Viraz Namag" kitobidagi hikoya (119-bet) dinning dastlabki davriga tegishli. Uning "Kichik Avesto" haqidagi xulosasi shundan iboratki, "u asoschisining ta'limotlari va qarashlariga juda sodiq bo'lib ko'rinadi" (121-bet). Shuningdek, u zardushtiylik kalendarlari muammosi bo'yicha o'zining hozirgi qarashlarini bayon qildi. Bu uning "Zardushtiy bayramlari kalendarida" e'lon qilgan narsa edi, bu tezisni o'zi "Zardushtiy bayramlari taqvim haqida" so'nggi maqolalarida rad etdi. U o'zining "Imperiya dini" (Zardushtiylik tarixi, 125-148-betlar) bo'limida Ahamoniylar davridagi an'analar davomiyligini

ta'kidlaydi, buni ayniqsa Doro va Yunon adabiyotida tasdiqlaydi. Uning afsuski tugallanmagan Zardushtiylik tarixi IV (Albert de Yong bilan, Parfiya zardushtiyli, 2 jild Leyden, kelgusi) hikoyani Arshakidlar davrining oxirigacha davom ettiradi. Sosoniylar davrida u ko'rgan asosiy o'zgarish og'zaki uzatilgan "Avesto" ning yozma shaklining paydo bo'lishi bo'ldi, lekin uning fikricha, bu faqat bilimdon ruhoniylar tabaqalariga ta'sir qilgan (Zardushtiylik tarixi, 133-35-betlar). Ammo u olim-ruhoniylar Avestoni o'rganganlarida, masalan, zulmat kuchlarini yo'q qilish uchun Ushaxin Gāhdagi yarim tun va tong oralig'ida amalga oshirilgan Vendidad xizmati (135-bet) kabi ba'zi liturgik voqealarni ham ko'radi va u ishonadi. Uning ta'kidlashicha, Ahamoniylar va Parfiyalarning davrida o'rnatilgan haykallar ko'proq olovli ibodatxonalar qurilgani sababli olib tashlangan (141-bet). Ammo dinning turli tarmoqlari bor edi, ya'ni u Ahamoniylar davridan kelib chiqqan zurvanizm va an'anaviy dualizm gnostitsizm ta'sirida bo'lgan va boshqa guruhlar orasida buddistlar kabi dinlarni prozelitizmga qarshi ta'qib qilinishiga qaramay, gullab-yashnagan. Ammo u sosoniylar davrining oxirida an'anaviy zardushtiylik hukmron va izchil bo'lib qolgan, deb ta'kidlaydi (142-48-betlar). 8-bob (Zardushtiylik tarixi, 149-62-betlar), zardushtiylik haqidagi aksariyat asarlardan farqli o'laroq, zardushtiylikni o'rganishni sosoniylar davridan tashqari, islom hukmronligi davriga oid qismlarini ham o'rganadi. U zardushtiylik zulmi va ta'qiblari tarixini qayta tiklash uchun parcha-parcha manbalarni o'rganadi, chunki ular asta-sekin buyuk shahar markazlaridan haydab, qashshoqlikda yashashga majbur bo'lgan, Yazdi



tekisligidagi qishloqlarda musulmonlar nazaridan yashiringan. Ammo uning zardushtiylarga ko'rsatadigan chuqur hamdardligidan tashqari, bu bobda uning Sarifoboddagi hayotini o'zgartiruvchi dala ishlaridan kelib chiqadigan juda kam narsa bor. Garchi Boys dinda o'zgarishlar bo'lganligini tan olsa-da, masalan, ma'badda olov yoqish (184-bet), yakuniy bobning markaziy mavzusi (Zardushtiylik tarixi, 163-91-betlar) Uning umumiy nazariyalari, ya'ni nafaqat payg'ambar davridan, balki zardushtiylikgacha bo'lgan davrdagi qadimiy ta'limot va amaliyotlarning sodiqligi va chidamliligini aytadi. Masalan, u o'limdan keyingi to'rtinchi kuni tiriklar ruh bilan vidolashganda chahārom marosimini ta'kidlaydi. "Uning kelib chiqishi deyarli zardushtiylikdan oldingi davrga to'g'ri keladi, shuning uchun bu marosim payg'ambarning o'z davridan beri saqlanib qolgan bo'lishi mumkin" (167-bet). Ammo uning fikricha, bu pravoslavlik 1960-yillarda Yazdlik bir qator zardushtiylik yirik kosmopolit markazlarga, xususan Tehronga ko'chib, g'arb va islhotchilar ta'siriga tushib qolganlarida, Eronning "iqtisodiy mo'jizasi" tufayli barbod bo'lgan. Uning fikricha, zardushtiylik fanida filologlar hukmronlik qilgani va Pahlaviy davridan keyin ularning qiziqishi susayganligi sababli zamonaviy davr e'tibordan chetda qolgan (165-bet). Boysning fikricha, eronliklar uning o'qishi uchun parsilardan ko'ra ko'proq ahamiyatga ega chunki ular Eronda qolishgan va o'zlarining eski urf-odatlarini

Parsilar o'zlarining yangi mamlakatidagiga qaraganda yaxshiroq saqlab qolishgan. Bundan tashqari, uning ta'kidlashicha, quvg'inlar ularni yanada mustahkamroq qilgan, Parsis esa g'arbiy nasroniy tafakkurining ta'sirida bo'lgan. Shunday qilib, kitob Zardushtiylik: uning qadimiyligi va doimiy shijoati deb nomlangan bo'lsa-da, u zardushtiylarning ko'pchiligi, ya'ni Parslar haqida faqat o'tkinchi izoh beradi. Yakuniy bobdagi yana bir asosiy mavzu - bu uzoq va mazlum zardushtiylarning kundalik hayoti va ideallarini ta'limotlarini asoslab beradi. Boys ajoyib o'qituvchi edi va professorlik unvonini olgan ko'pchilikning tadqiqotlariga rahbarlik qilgan. U zardushtiylik dinini o'rganishni davom ettirishga shunchalik ishtiyoqmand ediki, o'z vasiyatiga ko'ra SOASga zardushtiylik fanlari bo'yicha professorlik unvonini ta'sis etish uchun o'z mulkini va o'zi faxriy a'zo bo'lgan Kembrijdagi Qadimgi Hindiston va Eron trest kutubxonasini vasiyat qildi. Londondagi Yevropaning Zardushtiylik Trust Fondlari istisno tariqasida uning xotirasiga bag'ishlangan marosim o'tkazdi va o'limidan so'ng zardushtiy bo'lmaganlarga bu unvonni berishga ruxsat berish uchun o'z konstitutsiyasiga o'zgartirish kiritib, uni "Hurmatli do'st" deb e'lon qildi. 2009 yilgi turkum oltita ma'ruzachilardan iborat bo'lib, ularning barchasi xotirlandi. Meri Boysning stipendiyasiga e'tibor qaratdi. Uning umuman Eronni, xususan, zardushtiylikni o'rganishga qo'shgan hissasi beqiyos.

References:

1. Mary Boys Eron qo'lyozmalari katalogi 45, Berlin, 1960
2. P. Godrej va F. Punthakey Mistre "Arablar istilosidan keyin Eronda zardushtiylik", Zardushtiylik gobelen: san'at, din va madaniyat, Ahmedabad va Kliffedjyu, NJ, 2002



3. M Boys "An'anaviy e'tiqodlarning ayrim nuqtalari va" Kirmon zardushtiylari o'rtasidagi o'zgarishlar," Ataš-e Dorun
4. Mery boys. Eron va "Professor Meri Boysning Og'a Hodayun San'atinyning "Zardushtiylik bayramlari taqvimi" maqolasi tarjimasiga dastlabki eslatmasi", Ātaš-e dorun, The Fire Within: Jamshid Soroush Soroushian Memorial Volume II, eds., Carlo Vajijif va Farrox , Bloomington, IN, 2003
5. Mery Boys „Zardushtiylik apokaliptikasining antikligi haqida” Manchester, 1984
6. Mery Boys „Zardushtiylik dinini o'rganish uchun matnli manbalar”, Manchester, 1984; repr., Chikago, 1990
7. Mery Boys „Makedoniya va Rim hukmronligi ostidagi zardushtiylik,” HO I.1.2.2, Leyden, 1991,
8. M.Boys "Zardusht ruhoni", BSOAS 33/1, 1970
9. J.H Moulton(Erta Zardushtiylik, Xibbert Lectures, London, 1913
10. Eron ensiklopediyasi Tehron 1984
11. Mery Boys "Kayanian qahramonlik tsiklining uzatilishi bo'yicha ba'zi mulohazalar", Serta Cantabrigiensia, Wiesbaden, 1954,
12. Mery Boys“Parfiya go'zali va eronlik oshiq an'analari”, JRAS, 1957
13. Mery Boys "Zurvanizm haqida ba'zi mulohazalar", RC Zaehner, Zurvan: Zardushtiy dilemmasi, Oksford, 1955; yangi so'zboshi bilan repr, Nyu-York, 1972